

LAURA TAMMILEHTO

Murre ja pohjoisen paikan tuntu Katja Ketun tuotannossa

1 Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelen Katja Ketun kaunokirjallista tuotantoa murteen käytön ja paikan tunnun näkökulmista. Pohjoinen on Ketun tuotannossa läsnä sekä kielessä että temaattisesti: teoksissa liikutaan pohjoisesta etelään ja takaisin, hyödynnetään peräpohjalaisia murteita ja käsitellään pohjoiselle kirjallisuudelle tunnusomaisesti rajoja ja niitä ylittäviä välitiloja (ks. Kontio 2003, 204, 217, 220). Rajojen ylitys ulottuu myös kielen tasolle murrerajojen ylitykseen. Kettu rakentaa teoksissaan pohjoisen tuntua murteen avulla mutta tekee sen paikoittain kirjallisen murteen konventioista ja dialektologisista murrerajoista poiketen.

Tutkimusaineisto koostuu seitsemästä Katja Ketun teoksesta, jotka on julkaistu vuosina 2005–2023. Tarkastelen sosiolingvistisen variaation tutkimuksen keinoin teosten murteen käytössä tehtyjä ratkaisuja ja sitä, miten niillä luodaan teoksiin pohjoisen tuntua. Lähestyn aihetta sosiaalisen indeksisyyden kautta (Silverstein 2003; Eckert 2008) ja hyödynnän tarkastelussa myös humanistiseen maantieteeseen pohjautuvaa ajatusta paikoista sosiaalisesti rakennettuina konstruktioina (Allen–Charlesworth–Cochrane–Court–Henry–Massey–Sarre 1998; Paasi 2002; Cresswell 2014; ks. tarkemmin lukua 2). En pyri kuvaamaan pelkästään teosten murteen variaatiota, vaan variaation funktioita (ks. Lappalainen 2004; Eckert 2008) osana kaunokirjallisuutta (ks. Leech–Short 2007 [1981], 17; Keskimaa 2013, 495). Tutkimuskysymyksiäni ovat: 1. Mitä kielenpiirteitä aineistossa esiintyy? 2. Miten piirteet varioivat? 3. Kuinka variaatiolla luodaan teoksiin pohjoisen paikan tuntua?

Tutkimuskysymykset kytkeytyvät toisiinsa, ja käsittelen kaikkia analyysiluvussa 4. Sitä ennen kuvaan tutkimuksen teoreettista taustaa luvussa 2 ja esittelen tutkimusaineiston ja tutkimuksessa käytetyt menetelmät luvussa 3. Lopuksi kokoaan havainnot luvussa 5.

2 Tutkimuksen teoreettinen tausta

Tutkimus edustaa sociolinguistiikkaa ja kiinnittyy sen niin kutsuttuun kolmanteen aaltoon, jossa variaation ei nähdä ainoastaan heijastavan vaan myös konstruoivan sosiaalisia kategorioita ja merkityksiä (Eckert 2012, 87, 93–94). Kielellisiin merkkeihin liittyy sosiaalista indeksisyyttä, jonka lähestymistapoja selvennän alaluvussa 2.1. Tämän jälkeen tarkastelen alaluvussa 2.2, miten sosiaalista indeksisyyttä voi tutkia kaunokirjallisuudessa käytetyssä murteessa. Alaluvussa 2.3 esittelen tutkimuksessa hyödyntämiäni humanistisen maantieteen käsitteitä.

2.1 Sosiaalinen indeksisyys ja kielenpiirteet resursseina

Indeksisyydellä tarkoitetaan merkin ja sen tarkoitteen välistä suhdetta, jossa merkki viittaa tarkoitteen olemassaoloon: esimerkiksi ukkosen ääni on merkki lähestyvistä myrskystä (Johnstone 2016, 633). Sosiaalisen indeksisyyden käsitteellä kuvataan sociolinguistiikassa kielellisiin merkkeihin liittyviä sosiaalisia merkityksiä ja assosiaatioita, jotka vaikuttavat merkin ja sen kontekstin tulkintaan (Lehtonen 2015, 36). Esimerkiksi murrepiirteet voivat indeksoida alueellisen sijainnin lisäksi murteenpuhujien ominaisuuksia, kuten ystävällisyyttä, ylimielisyyttä tai vilkkautta (Piippo–Vaattovaara–Voutilainen 2016, 83, 103–104).

Michael Silverstein (2003) kuvaa kielen indeksisyyden kerroksellisuutta indeksisen järjestyksen (*indexical order*) kautta. Ensimmäisen asteen indeksisyydessä kielenpiirre kytkeytyy johonkin ominaisuuteen, kuten murrepiirre tiettyyn alueeseen, kun se esiintyy tarpeeksi usein yhdessä sen kanssa. Ylemmän asteen indeksisyydessä piirrettä ei käytetä enää vain alueellisenä indeksinä, vaan se ilmaisee kielenulkoisia piirteitä, esimerkiksi murteenpuhujiin liitettyjä stereotyyppisiä ominaisuuksia. (Mts. 222, 225–227; Piippo ym. 2016, 36.) Indeksisyys rakentuu aiemman indeksisyyden päälle, mutta indeksisyyden eri asteet voivat olla läsnä yhtä aikaa (Silverstein 2003, 194; Eckert 2008, 463–464; 2012, 94). Indeksisiä suhteita kuvaa myös Penelope Eckertin (2008) Silversteinin teoriaan pohjaava indeksisen kentän (*indexical field*) käsite, joka tarkoittaa kielellisen merkin mahdollisten merkitysten joukkoa. Merkitykset ovat dynaamisia ja liittyvät toisiinsa ideologisesti, vaikka kaikki merkitykset eivät aktivoidukaan joka kerta, kun merkkiä käytetään. (Mts. 454, 464–465.)

Ylemmän asteen indekseinä kielenpiirteet toimivat kielellisinä resursseina, joilla voidaan ilmaista sosiaalisia merkityksiä (Piippo ym. 2016, 36, 103–104). Piirteisiin liitetyt merkitykset eivät ole muuttumattomia, vaan piirteen indeksinen kenttä on jatkuvassa liikkeessä ja piirteen käyttäminen voi vanhojen merkitysten vahvistamisen lisäksi synnyttää uusia indeksisiä yhteyksiä (Eckert 2008, 464). Kaunokirjallisuuden murretta voidaan käyttää indeksoimaan paitsi alueellista taustaa myös erilaisia sosiaalisia merkityksiä, ja käyttämällä murrepiirteitä kirjailija osallistuu niiden indeksisen kentän muokkaamiseen.

2.2 Kaunokirjallisuudessa käytetyn murteen tutkiminen

Kirjailija sekä peilaa kieliyhteisönsä normeja että on mukana vaikuttamassa niihin (Tiittula–Nuolijärvi 2013, 12, 579). Kaunokirjallisuudessa ovat tarkasteltavan tekstin lisäksi läsnä murteella kirjoittamisen konventiot sekä kirjailijan ja kieliyhteisön käsitykset tekstissä tavoitellusta murteesta (Kalliokoski 1998, 185; Makkonen–Craig–Vaattovaara 2007, 406–407). Kaikkia puhutun kielen ominaisuuksia ei ole tarpeellista tuoda osaksi kirjoitusta, vaan olennaista on puheen tai murteen vaikutelman, illuusion, luominen (Kalliokoski 1998, 184, 193; Leech–Short 2007 [1981], 123; Tiittula–Nuolijärvi 2013, 36).

Kaunokirjallisuuden murretta on fennistiikassa tutkittu vertaamalla sitä puheeseen ja arvioimalla, kuinka uskottavasti kirjoitettu murre vastaa puhuttua (Kalliokoski 2021, 577). Lisäksi on tarkasteltu esimerkiksi ääntenmuutosten etenemistä ja sitä kautta kaunokirjallisen murteen suhdetta puhutussa kielessä tapahtuviin muutoksiin (Palander 1987; Mantila 1993). Murretta voi tarkastella myös sen kaunokirjallisten funktioiden kautta: murre voi muun muassa viihdyttää, tuoda tekstiin kansanomaisuutta, yksilöidä henkilöhahmoja, osoittaa hahmojen kuulumista tiettyyn kieliyhteisöön ja toimia osana teoksen tematiikkaa (Koski 2002, 73; Keskimaa 2013, 517; Tiittula–Nuolijärvi 2013, 19).

Kielitieteellinen kaunokirjallisen murteen tutkimus lähestyy kirjallisuudentutkimusta, kun murteen käytön yksityiskohtien sijaan tai ohella huomiota kiinnitetään siihen, mitä murteella koko teoksen tasolla tehdään (ks. esim. Keskimaa 2013, 500–501). Geoffrey Leechin ja Mick Shortin (2007 [1981], 4) mukaan kaunokirjallisuuden tyyliä ei tule tutkia katsomalla tekstiä vaan tekstin läpi. Kielellisen muodon mekaanisen tarkastelun sijaan kiinnostuksen kohteena on, miksi kirjailija on valinnut kyseisen muodon ja mitä tarkoitusta se tekstissä palvelee (Page 1988 [1973], 103; Leech–Short 2007 [1981], 4, 17). Yksittäisiä muotoja on tutkittava konteksteissaan, jotta niiden merkityksistä saa otteen, ja toisaalta yksittäisten muotojen analyysi voi johdattaa tekstin kokonaisanalyysiin (Piikkilä 2001, 168; Haakana 2013, 147). Nojaan näihin periaatteisiin tulkitessani, miten murre kietoutuu Ketun tuotannossa yhteen temaattisesti tärkeään elementtiin, paikkaan.

2.3 Paikka ja pohjoinen sosiaalisina konstruktioina

Barbara Johnstone (2011, 203) mukaan paikat liittyvät kiinteästi sosiolingvistiseen tutkimukseen. Esimerkiksi dialektologisessa perinteessä on hahmotettu kielenpiirteiden levikkiä ja murrealueiden rajoja murrekarttojen avulla. Paikkaa on myös käytetty variaatiota selittävänä muuttujana, ja kuvaannollisemmalla tasolla on tutkittu muun muassa kielenkäyttäjien paikantumista sosiaaliin verkostoihin. (Mt. 203–209.) 1970-luvulla humanistisen maantieteen parissa (esim. Relph 2008 [1976]; Tuan 1977) alettiin hahmotella paikan ideaa paikoille annettujen merkitysten ja paikan kokemisen kautta (Cresswell 2014, 39–43). Myös sosiolingvistiikka on sen jalanjäljissä kiinnostunut fyysisten ja sosiaalisten paikkojen suhteista, kuten siitä, miten paikat rakentuvat diskursseissa ja miten paikkakokemukset vaikuttavat kielen käyttöön ja kieli-ideologioihin (Johnstone 2011, 210).

Maantieteilijöiden (esim. Relph 2008 [1976]; Tuan 1977; 2004; Cresswell 2014) tapaan tilan (*space*), paikan (*place*) ja alueen (*region*) välille voidaan tehdä käsitteellinen ero. Tilasta tulee paikka, kun ihmiset liittävät siihen merkityksiä, tunnistavat sen arvon ja kiinnittyvät siihen esimerkiksi antamalla sille nimen. Tila on paikkaa abstraktimpi käsite, jota luonnehtivat avonaisuus ja alttius muutoksille, kun taas paikan käsitteeseen liitetään usein pysähtyneisyys, vakaus ja turvallisuus. (Tuan 1977, 6; Haarni–Karvinen–Koskela–Tani 1997, 16–17; Cresswell 2014, 25.) Alueet voidaan puolestaan nähdä institutionaalisina rakenteina, joiden määrittelyssä korostuvat hallinnolliset, poliittiset ja kulttuuriset käytännöt ja diskurssit (Paasi 1986, 29; 2002, 805, 807). Tilateoreettisen ajattelun keskiössä on ajatus tilallisuuden sosiaalisesta rakentumisesta – paikat, alueet ja tilalliset rajat ovat jatkuvan neuvottelun alaisia konstruktioita (Allen ym. 1998, 138; Paasi 2002, 805). Kieli osallistuu tilallisuuden rakentamiseen: jostakin kielenpiirteestä voi tulla paikan ja paikallisidentiteetin symboli, ja puhe kielestä, kielen varieteeteistä ja paikoista vaikuttaa niiden kokemiseen (Johnstone 2004, 77; 2011, 215–217).

Jälkistrukturalistisessa maantieteellisessä ajattelussa huomiota on kiinnitetty siihen, miten paikkoja kirjoitetaan (Kymäläinen 2006, 205). Yi-Fu Tuan (2004, 51–52) kirjoittaa paikan tunnusta (*sense of place*) ja siitä, kuinka runous tai muu kaunokirjallisuus voi vangita paikat pysyviksi. Kaunokirjallisuus peilaa paikkoihin liitettyjä yhteiskunnallisia ja diskursiivisia käytäntöjä ja samalla luo, muokkaa ja välittää paikoille annettuja merkityksiä (Ridanpää 2011, 337, 357). Kirjallisuuden paikat voivat jäljitellä todellisia paikkoja, hyödyntää todellisten paikkojen piirteitä tai olla täysin kuvitteellisia (Kanto 2022, 58). Paikoista käytetyt nimet voivat nekin olla autenttisia paikkojen nimiä tai todellisen maailman paikannimiä jäljitteleviä nimiä (ks. esim. Juhonen 2021, 587). Faktan ja fiktion raja saattaa hämärtyä: esimerkiksi Ketun teoksiin on sisällytetty dokumentaarisia elementtejä, kuten karttoja ja lähdeluetteloita, jotka tuovat teoksiin realistisuutta ja sijoittavat ne aikaan ja paikkaan (Jytilä 2022, 52, 87–89; ks. myös Ridanpää 2005, 104). Temaattisesti paikkojen kuvaus voi kaunokirjallisuudessa heijastaa muun muassa henkilöhahmojen tunteita, muistoja ja odotuksia (Koho 2014, 118; Kanto 2022, 58).

Katja Ketun teoksissa liikutaan pohjoisessa. Pohjoinen on stereotyyppisesti nähty etelän vastakohtana, mystisenä periferiana, jota luonnehtivat eksoottisuus, toiseus ja kiehtova mutta uhkaava luonto (Paasi 1986, 253; Ridanpää 2005, 134; Keskitalo–Foley 2006, 133; Kanto 2022, 33). Jos pohjoista tarkastellaan jälkistrukturalistisesti sosiaalisena konstruktiona, ”kuviteltuna” paikkana (Allen ym. 1998, 9; Paasi 2002, 804–805; Johnstone 2004, 68), ei sen rajoja voi määritellä yksiselitteisesti (Kanto 2022, 33; ks. myös Allen ym. 1998, 54). Juha Ridanpään (2005, 97, 105) mukaan häilyvät rajat voivat vahvistaa pohjoiseen liitettyä mystisyyttä. Pohjoista kuvaavan kaunokirjallisuuden täytyy toisaalta tarjota lukijalle tarpeeksi vihjeitä tarinan sijoittumisesta pohjoiseen, toisaalta pitää sijainti epätarkkana, jotta eksotiikan vaikutelma säilyy (mts. 97, 105). Rajat ovat pohjoisen kirjallisuudessa läsnä myös siinä mielessä, että kirjailijat kuvaavat teoksissaan usein rajalla olemista tai kielellisten, kulttuuristen ja valtiollisten rajojen ylittämistä (Kontio 2003, 204).

Kielitieteellä on omat käsityksensä pohjoisesta, esimerkiksi siitä, missä dialektologiset murrealueiden rajat kulkevat. Ei-kielitieteilijätkin voivat hahmottaa pohjoista kielen kautta: Suomen peräpohjalaismurteita nimitetään usein esimerkiksi *Lapin murteiksi* ja luonnehditaan muun muassa kiireettömiksi, ystävällisiksi, alkukantaisiksi, vanhanaikaisiksi ja aidoiksi (Mielikäinen–Palander 2002, 103; Palander 2011, 90, 95). Murteenpuhujiin liittyvät luonnehdinnat sekoittuvat mielikuviin murteesta (Mielikäinen–Palander 2014, 104) ja voivat kytkeytyä myös paikan kuvaukseen. Kaunokirjallisuudessa käytetty murre kantaa siten mukanaan murteeseen, murteenpuhujiin ja paikkoihin liitettyjä merkityksiä ja on mukana luomassa kuvitteellista pohjoista, sosiaalista pohjoisen konstruktia.

3 Aineisto ja menetelmät

Tutkimusaineistonani ovat Katja Ketun romaanit *Surujenkerääjä* (2005), *Hitsaaja* (2008), *Kättilö* (2011), *Yöperhonen* (2015), *Rose on poissa* (2018) ja *Erään kissan tutkimuksia* (2023) sekä novellikokoelma *Piippuhyllä* (2013). Kettu (s. 1978) on Muhoksella syntynyt ja Rovaniemellä kasvanut palkittu kirjailija (Viertola 2012, 52, 57). Hänen teoksiaan yhdistää menneisyyden tapahtumien käsittely sukutarinoiden, perhesalaisuuksien ja yhteisöjen historian kautta niin, että totuus tapahtumien kulusta saattaa jäädä lukijan pääteltäväksi ja fiktio ja todellisuuden raja hämärtyä (Jytälä 2022, 60). Mari Viertola (2012, 58) kuvaa Ketun tuotantoa muun muassa avainsanoilla *Lappi, yksinäisyys, pohjoisen murre, menneisyys, syyllisyys ja luonto*.

Kettua on pidetty pohjoisen kuvaajana, jonka teoksissa käsitellään kotiseudulta lähtemisen ja sinne palaamisen sekä ulkopuolisuuden ja välitilassa olemisen teemoja (Viertola 2012, 53; ks. myös esim. Koho 2014; Honkalampi 2017; Kyttälä 2018). Teoksista *Kättilö* (jatkossa K) sijoittuu Lapin sodan aikaiseen Petsamoon, Jäämeren rannalle ja Titovkan vankileirille. Keskeinen tapahtumapaikka on Jäämeren rannalla sijaitseva kuvitteellinen Kuolleen Miehen vuono, joka on myös *Piippuhyllä*-novellikokoelman (PH) keskiössä. Kokoelman novelleissa matkustetaan ympäri maailmaa, mutta tapahtumista kerrotaan Kuolleen Miehen vuonosta käsin. *Kättilössä* ja *Piippuhyllässä* esiintyy samoja henkilöhahmoja, ja samaan fiktiiviseen todellisuuteen voidaan sijoittaa myös *Yöperhonen* (YP), jossa liikutaan Petsamosta Lavran kylään Marinmaalle ja vuodesta 1937 vuoteen 2015.

Romaaneja *Surujenkerääjä* (SK) ja *Erään kissan tutkimuksia* (EKT) yhdistävä paikka on Saari, joka voidaan paikantaa Kuhmon seudulle Kainuuseen. Saaren kerrotaan olevan ”kaukana Pohjoisessa” (EKT, 57), ”rajan pinnassa” (EKT, 62) ja ”kivinen nyppylä Kalliojoessa” (SK, 112). Paikka liittyy teosten kertojahahmojen sukuhistoriaan ja asettuu ”kiin-topisteeksi” (SK, 112), joka kulkee kertojien mukana etelässäkin. Saaresta lähdetään ja sinne palataan. Myös *Hitsaajassa* (H) ovat läsnä lähteminen ja palaaminen sekä pohjoinen ja etelä: teos sijoittuu yhtäältä Inariin ja Lapin erämaahan, toisaalta Helsingin Jollakseen ja Hietalahden telakalle. *Rose on poissa* (ROP) on teoksista ainoa, jonka tapahtumat paikantuvat kokonaan Suomen ulkopuolelle, 1970- ja 2010-lukujen Minnesotaan. Romaanin päähenkilö Lempi on fintiaani, suomalaisen siirtolaisen ja ojibwa-intiaanin lapsi, joka

kamppailee länsimaisen ja ojibwa-kulttuurin välillä (ks. myös Kettu–Koutaniemi–Seppälä 2016).

Analyysini keskittyy teoksissa käytettyyn murteeseen. Ketun teosten kieltä on luonnehdittu omintakeiseksi yhdistelmäksi kaunista ja rumaa, ylevää ja alhaista, murretta ja uudissanoja. Kielelliset valinnat korostavat teosten ruumiillisuutta, aistillisuutta ja kokemuksellisuutta. (Viertola 2012, 53; Koho 2014, 107; Jytälä 2022, 67.) Teoksissa on monikerroksisuutta: kerronnassa käytetään esimerkiksi kirjeitä, raportteja ja päiväkirjamerkintöjä, ja tapahtumat ajoittuvat useammalle kuin yhdelle aikatasolle (ks. Jytälä 2022, 59–60). Murretta esiintyy yleisimmin dialogeissa. Aineistoni ydin koostuu repliikeistä, siis dialogien suorasta esityksestä. Lisäksi olen sisällyttänyt tarkasteluun muusta kerronnasta ne kohdat, joissa murre on läsnä, kuten epäsuorasti esitetyt repliikit ja henkilöhahmojen kirjeet.

Analyysini on luonteeltaan pääosin laadullista. Havainnollistan joidenkin kielenpiirteiden esiintymistä lukumäärien avulla (ks. alalukuja 4.3 ja 4.4) mutta en pyri määrälliseen variaationanalyysiin, vaan keskityn piirteiden rooliin pohjoisen tunnun luomisessa. Analyysiprosessissa olen aineiston rajaamisen jälkeen edennyt murteellisten ja puhekielisten piirteiden teoskohtaisten esiintymien poimimisesta piirteiden luokitteluun. Olen jakanut aineiston piirteet kolmeen ryhmään: yleisiin puhekielisyyksiin, peräpohjalaismurteiden mukaisiin piirteisiin ja muihin murteellisuuksiin. Jaotteluni pohjautuu dialektologiseen tietoon murrepiirteiden esiintymisalueista sekä yleisten puhekielisyyksien osalta pitkälti Harri Mantilan (2004) esittämään luokitteluun piirteiden maantieteellisestä ja sosiaalisesta variaatiosta. Sovellan analyysissä humanistisen maantieteen paikan tunnun käsitettä (esim. Tuan 2004) ja selitän lingvistisiä havaintoja kaunokirjallisten kontekstien ja teosten tematiikkaan liittyvillä tekijöillä, kuten variaation tyylillisillä funktioilla (ks. alalukua 4.3) ja aineiston pohjoisen määritelmällä (ks. alalukua 4.4). Sari Keskimaan (2013, 500–501) tavoin näen kirjallisuuden muotoelementtien toimivan teeman ilmaisun välineinä. Tulkitsen aineistoa siis suhteessa siihen, miten kielenpiirteillä teoksissa rakennetaan pohjoisen paikan tuntua ja toistetaan Ketun tuotannolle tyypillisiä teemoja esimerkiksi rajojen ylittämisestä.

4 *Pohjoisen tuntua luovat puhutun kielen piirteet Katja Ketun tuotannossa*

Pohjoisen tuntua luodaan aineistossa niin peräpohjalaismurteiden konventioita mukaillevilla kuin niitä rikkovillakin kielenpiirteillä. Analysoin tässä luvussa aineistossa esiintyviä yleisiä puhekielisyyksiä (alaluku 4.2), peräpohjalaisia murrepiirteitä (alaluku 4.3) ja muissa kuin peräpohjalaismurteissa tavattavia murrepiirteitä (alaluku 4.4). Tätä ennen luon seuraavassa (4.1) yleisluontoisen katsauksen teosten välisiin eroihin murteen käytön tavoissa.

4.1 Teosten väliset erot

Murteen käytön tavat vaihtelevat aineistossa teoksittain. *Yöperhonen* ja *Rose on poissa* ovat teoksista yleiskielisimmät, ja niissä on myös eniten Suomen ulkopuolelle sijoittuvia tapahtumapaikkoja ja muita kuin suomalaisia hahmoja. Kerronnassa osoitetaan hahmojen puhuvan esimerkiksi englantia, venäjää tai maria: ”tylpytän – kielellä, jota puhuessani kadun venäjätunneilla salaa pelattuja hirsipuita” (YP, 21). Teoksissa on puhutun kielen piirteitä, mutta esiintymiä on vähemmän kuin muualla aineistossa, kuten erot esimerkiksi en 1 ja 2 välillä havainnollistavat:

- (1) Pieni, synnyit yössä ja lähdit yössä. Kuuton yö ja leirin kapina olkoot todistajia epätoivolleni. Lähetän sinut siihen viimeiseen paikkaan jonka luulen turvalliseksi nyt. Ainoa asia joka sinun täytyy minusta tietää on, että olet rakas, lahja hirveyksien äärellä. Teen niin kuin jokainen äiti tekisi tässä tilanteessa. Lavran kylässä teitä odottaa Elena Mihailovnan sisar ja tämän mies, jonka olen kuullut kohonneen hyvään kyläkomissaarin asemaan. Ja siellä toivon sinun viihtyvän ja kasvavan huolettonna, leipää syöden ja kuuliaisena armontekijöittäsi iloksi. Tunnen riemua, kun ajattelen, että olet oppinut ymmärtämään nämä suomenkieliset sanani. Minulla ei ole muuta antaa. (YP, 63–64)
- (2) **Kylmä** kevät. **Mie** seisoin siinä oman **kojin raunioila** ja **kato**in Mahten kumaruutta, ja silloin kävi ensi kertaa mielessä epäily, että onko tässä **mithän järkiä** ja onko turhaa kaikki ollut vainen. Että tänne on tultu, Perukkaan, **viimesille** rajamaille, villin äärelle, ja koetettu jotakin rakentaa. Vaan aina kun on **jotaki** kasaan saatu, on joku **tullu** ja sen pistänyt poroksi palamaan. **Nuin** vain, meiltä **kysymäti**. (EKT, 277)

Esimerkki 1 on Petsamosta Marinmaalle päätyneen Irgan kirje *Yöperhosessa*, ja esimerkki 2 on ote Reutuaavalta, lounaisen Lapin Tervolasta, kotoisin olevan Eevan päiväkirjasta romaanissa *Erään kissan tutkimuksia*. Esimerkistä 2 on korostettu murteellisia ja muita puhutun kielen piirteitä sisältävät sanat. Siinä missä esimerkki 1 on äänne- ja muotopiirteiden osalta yleiskielinen, käytetään esimerkissä 2 puhekielisyyksiä runsaasti. Kauttaaltaan teosten väliset erot eivät ole yhtä suuria kuin esimerkkikatkelmissa. Vertailussa on huomioitava, että kontekstit eroavat toisistaan eivätkä tarjoa samanlaisia esiintymismahdollisuuksia kaikille piirteille: katkelmassa 1 ei ole lainkaan esimerkiksi *eA*-yhtymiä eikä näin ollen mahdollisuutta niiden murteellisille *iA*-varianteille, toisin kuin katkelmassa 2 (*järkiä*). Puheenomaisuus voisi esimerkissä 1 kuitenkin näkyä muun muassa painotoman tavun *i:n* heittymisenä (*viimeiseen*, vrt. esimerkin 2 *viimesille*), geminaattanasaalien ja -likvidojen lyhentymisenä (*äärellä*, vrt. esimerkin 2 *raunioila*) tai NUT-partisiipin loppu-t:n katona (*kuullut*, vrt. esimerkin 2 *tullu*).

Variaatiota on myös jokaisessa tarkasteltavassa teoksessa esimerkiksi eri kielimuotojen välillä. Teoksissa esiintyy henkilöhahmoja turkulaisista pohjalaisiin ja ojibwa-intiaaneista komisyrjääneihin, ja kielen vaihtelulla voidaan erotella hahmoja toisistaan (ks.

Tiittula–Nuolijärvi 2013, 18–19) ja luoda kontrastia pohjoiselle puheelle. Tässä artikkelissa en kuitenkaan tutki kielimuotojen tai henkilöhahmojen välisiä eroja tarkemmin, vaan keskityn siihen, millaisten kielenpiirteiden avulla aineistossa luodaan kuvaa pohjoisesta.

4.2 Yleiset puhekielisyydet

Puhutulle kielelle tyypillisten piirteiden käytöllä voidaan luoda kaunokirjallisuuteen puheen illuusiota, vaikutelmaa aidosta puheesta. Illuusio voi syntyä äänne- ja muotopiirteiden lisäksi puhekielisestä sanastosta tai lauserakenteista, ja kaikkein autenttisimman oloisessa dialogissa on tyypillisesti läsnä useita puheen esittämisen keinoja. (Tiittula–Nuolijärvi 2013, 43.)

Ketunkin teoksissa käytetään puheen piirteitä, jotka eivät liity vain yhteen murteen vaan ovat laajalevikkisiä ja joita Mantila (2004, 325) nimittää ”yleisiksi ja neutraaleiksi puhekielisyyksiksi”. Aineistossani tällaisia äänne- ja muotopiirteitä ovat inkongruentit verbimuodot (*met lennetään, mummot soittelee*), painottoman tavun *i:n* heittyminen (*melkonen, sillon*), *i:n* loppuheitto tietyissä muotoryhmissä (*yks, äitis, tuntu*) sekä pronominit *se* ja *ne* persoonapronominien *hän* ja *he* vastineina (ks. mt. 325–326). Näiden lisäksi lasken yleisten puhekielisyyksien joukkoon Liisa Tiittulaa ja Pirkko Nuolijärveä (2013, 41) mukaillen loppu-*n:n* kadon (*jotenki, niihi*), NUT-partisiipin loppu-*t:n* kadon (*ollu, näkynty*) ja lyhentyneet verbimuodot (*oon, meehän*). Myös jälkitavun *eA*-yhtymien assimilaatio (*pimee, oikee, kauhee*) sekä pronominit *mä* ja *sä* voidaan lukea yleistyviksi puhekielisyyksiksi (ks. mt. 46–47; Mantila 2004, 326–327). Puheenomaisuus näkyy aineistossa niin ikään konsonanttien assimilaatioina ja rajageminaatioina, joita kirjoitettuun yleiskielen ei ole tapana kirjata (*emmie* ’en mie’, *otappa* ’otapa’), sekä sanaston ja lauserakenteiden tasoilla (ks. Tiittula–Nuolijärvi 2013, 44, 53–64).

Kuten edellä olen tuonut esiin, piirteiden käytössä on teoskohtaista vaihtelua. Eniten yleisiä puhekielisyyksiä hyödynnetään romaaneissa *Kättilö*, *Hitsaaja* ja *Erään kissan tutkimuksia*, jotka muutoinkin sisältävät runsaasti puhutun kielen elementtejä. Piirteitä esiintyy sekä pohjoissuomalaisten että muiden hahmojen puheessa eri aikatasoilla. Vaihtelua piirteiden käytössä on myös yhden teoksen sisällä niin, että joskus käytössä on puhekielinen, toisinaan murteellinen ja ajoittain kirjoitetun yleiskielen normien mukainen variantti (ks. alalukua 4.3).

Yleisillä puhekielisyyksillä ei yksinään indeksoida pohjoisuutta, mutta yhdessä alueellisten kielenpiirteiden kanssa ne osallistuvat pohjoisen puheen illuusion luomiseen (ks. Tiittula–Nuolijärvi 2013, 145; vrt. myös Halonen–Nyström–Paunonen–Vaattovaara 2020). Seuraavassa esimerkissä yleiset puhekielisyydet on korostettu kursiivilla ja alueelliset piirteet lihavoinnilla.

- (3) **Mie** olen *tappanu yhen* kissan ja 719 **ruottalaista** ja 81 vironmalaista ja *upottanu* laivan. Ja oon **mie** *muutaki tappanu*. (H, 332)

Esimerkissä 3 käytetään rinnakkain laajalevikkisiä puhekielisyyksiä (partisiipin *t:n* loppuheitto, *n:n* loppuheitto, pikapuhemuoto *oon*) ja alueellisesti leimallisempia

murrepiirteitä (*mie*-pronomini, *tt* yleiskielen *ts:n* vastineena). Jo pieni määrä tiettyyn murteeseen liitettyjä piirteitä voi riittää uskottavan murrevaikutelman syntymiseen (Makkonen-Craig-Vaattovaara 2007, 410), varsinkin kun mukana on puheen illuusiota vahvistavia yleisiä puhekielisyyksiä. Illuusiota vahvistaa myös murteen tai puhemuodon eksplisiittinen nimeäminen (ks. Page 1988 [1973], 80): esimerkiksi *Piippuhyllässä* aavikolta pohjoiseen päätyneen Addan sanotaan ”purkavan lapinmurretta” (PH, 77) ja *Kättilössä* saksalaissyntyiseltä Johannekselta tiedustellaan, ”miten sie noin puhut murthela?” (K, 63). Hahmojen taustan perusteella lukija ei odottaisi hahmojen puhuvan peräpohjalaista murretta, mutta murteen nimeämisen jälkeen repliikit voidaan tulkita murteelliseksi, mahdollisesti jopa ilman alueellisesti leimaavien murrepiirteiden läsnäoloa.

Yleiset puhekielisyydet eivät kuitenkaan indeksoi ainoastaan pohjoisuutta. Esimerkki 4 on turkulaisen Mailan, esimerkki 5 ojibwa-intiaani Puukko-Mattin ja esimerkki 6 marilaisen Elenan repliikki.

- (4) Ai *kauheeta*. *Aattele*, jos *oltais* lähdetty risteilylle, niin *kun puhuttiin*. (H, 45)
- (5) **Arvasimma** että *oot ollunna* peurajahdissa kun ei ollut tietä putsattu. (ROP, 41)
- (6) Näytät **kauhialta**. Ei *sua* voi vielä sikiölle esittää. (YP, 154)

Esimerkissä 4 yleisillä puhekielisyyksillä (jälkitavun *eA*-yhtymän assimilatio, *aattele*-pikapuhemuoto, *i:n* loppuheitto, *kun*-konjunktio *kuin*-konjunktioon sijaan, verbin passiivimuoto monikon 1. persoonan verbimuodon sijaan) luodaan vaikutelmaa eteläsuomalaisesta puhekielestä. Esimerkeissä 5 ja 6 käytetään sekä yleisiä puhekielisyyksiä (*oot*- ja *sua*-muodot) että murteellisia (monikon 1. persoonan *mma*-pääte, NUT-partisiipin *essii*-variantti, *-eA:n* vastine *-iA*) piirteitä, vaikka repliikit eivät ole suomalaisten hahmojen repliikkejä. Näissä esimerkeissä piirteiden käytöllä luodaan tietyn tarkasti määriteltävän alueen sijaan kuvaa puheesta ylipäätään tai herätetään yksittäisiin piirteisiin liitettyjä mielikuvia esimerkiksi hahmojen sosiaalisesta asemasta (ks. Tiittula–Nuolijärvi 2013, 76, 578–579). Puheen elementit tuovat repliikkeihin ja sitä kautta henkilöhahmoihin kansanomaisuutta, rentoutta ja tuttavallisuutta (Koski 2002, 62, 73).

Laajalevikkisyytensä ansiosta yleiset puhekielisyydet ovat monelle kielenkäyttäjälle nykypuhekielestä tuttuja, eikä niihin välttämättä kiinnitetä suurta huomiota (Mielikäinen–Palander 2014, 152). Kirjoitetussa kielessä ne voivat kuitenkin erottua ympäristöstään, ja niillä voidaan luoda kaunokirjallisuuteen puheen vaikutelmaa pienelläkin määrällä esiintymiä (Nykänen–Koivisto 2013, 28; Tiittula–Nuolijärvi 2013, 577). Ketun teoksissa yleisillä puhekielisyyksillä erottaudutaan yleiskielestä ja korostetaan puheenomaisuutta riippumatta siitä, mitä murretta tai kieltä teosten hahmot puhuvat.

4.3 Peräpohjalaismurteiden piirteet

Yleisten puhekielisyyksien ohella aineistossa esiintyy murrepiirteitä, jotka toimivat tiettyjen alueiden indekseinä. Etenkin peräpohjalaismurteet korostuvat, liikutaanhan Ketun teoksissa laajalti niiden puhuma-alueella. Teoksissa käytetään seuraavia peräpohjalaismurteissa tavattavia piirteitä (ks. Kettunen 1940, kartat 29, 40–47, 164–165; Rapola 1969 [1947], 83, 131–134):

- 1) Yksikön 1. ja 2. persoonan pronominit *mie*, *sie* (1021 esiintymää)
- 2) Yleiskielen *d*:n vastineena *kato*, *j*, tai *v*: *uuet*, *taija*, *rakkauven* (558)
- 3) Geminaattanasaalien ja -likvidojen lyhentyminen: *tuola*, *kuulema* (525)
- 4) Yleisgeminaatio: *pittää*, *lissää* (283)
- 5) Inessiivin pääte *sA*: *kesämekosa*, *myymäsä* (238)
- 6) Svaavokaali: *halavalla*, *jäläkeen* (228)
- 7) Monikon pronominit *met*, *tet*, *net*, *meän*, *teän* (197)
- 8) Yleiskielen *eA*:n vastineena *iA*: *kauhia*, *lähtiä* (181)
- 9) Jälkitavuuissa säilynyt *h*: *kukhan*, *mithään*, *käppyrähän* (173)
- 10) Yleiskielen *ts*:n vastineena vaihtelematon *tt*: *ittestään*, *katto* 'katso' (127)
- 11) Monikon 1. ja 2. persoonan päätteet *(m)mA* ja *(t)tA*: *lähemä*, *oisitta* (76)
- 12) Monikon 3. persoonan pääte *t*: *net antaat*, *net olit* (44)
- 13) Puolivokaali *j* siirtymä-äänteenä vokaaliyhtymissä: *asija*, *näjen* (42)
- 14) Yleiskielen *OA*:n vastineena *UA*: *sekuua*, *lähtyä* (28)

Yksikön 1. ja 2. persoonan pronominit *mie* ja *sie* ovat yleisimpiä Ketun teoksissa käytetyistä peräpohjalaismurteiden piirteistä. Pronominien käyttö on odotuksenmukaista: persoonapronominien variantit ovat kaunokirjallisuudessa tyypillinen keino osoittaa alueellista vaihtelua (Tiittula–Nuolijärvi 2013, 46), ja kansandialektologisen tutkimustiedon perusteella myös kielenkäyttäjät kiinnittävät niihin huomiota (Mielikäinen–Palander 2014, 185). Toinen erityisen huomionarvoinen piirre on jälkitavuuissa säilynyt *h*, joka usein mielletään peräpohjalaismurteiden tunnusmerkiksi (Mielikäinen–Palander 2014, 182). Yllä listatuista piirteistä osa (esim. yleisgeminaatio, svaavokaali, *ts*:n vastine *tt*) on laajalevikkisempiä murteellisuuksia, joita tavataan myös muissa kuin peräpohjalaismurteissa. Listattujen äänne- ja muotopiirteiden lisäksi pohjoisen puheen vaikutelmaa voidaan luoda sanastollisiksi luonnehdittavilla piirteillä: aineistossa toistuvat esimerkiksi peräpohjalaismurteissa tunnetut sanat *tyär* 'tytär; tyttö' (85 esiintymää), *kläp(p)i* 'lapsi' (25), *pörrö* 'hullu, mieletön, hölmö; hulluttelija, hölmöilijä' (12), *pölätä* 'pelätä' (10), *käl(ä)mi* 'ovela' (10), *visto* 'vastenmielinen, iljettävä; pelottava, kolkko; ruma' (5) ja *visto(i)ttaa* 'pelottaa, kammottaa; iljettää' (4) (ks. SMS, s.v. *kelmi*, *kläppi*; MIS, s.v. *pörrö*; SES, s.v. *pölätä*, *tyär*, *visto*, *vistottaa*).

Kaikkia aineistossa käytettyjä piirteitä ei tavata koko peräpohjalaismurteiden puhuma-alueella. Esimerkiksi yleisgeminaatio, *sA*-inessiivi, *OA*-yhtymän *uA*-edustus ja *eA*-yhtymän *iA*-edustus esiintyvät vain osassa alueen alamurteista (Rapola 1969 [1947], 133–134; Mantila 2000, 188–189). Myös jälkitavujen *h*:n edustus erottaa alamurreryhmiä toisistaan (Mantila 1992, 34–236). Aineistossa piirteen edustus on moninainen:

ylivoimaisesti eniten esiintyy Kemin murteissa tavattavaa *menemhän*-tyyppistä muotoa (esimerkki 7), mutta teoksissa on myös joitakin tyyppillisesti Tornion murteiden mukaisia *menemhään*- (esimerkki 8) ja Kemijärven murteisiin liitettyjä *menemähän*-variantteja (esimerkki 9). Tornion murteistossa tavattavia *menehmään*-tyyppisiä metateesitapauksia, joissa *h* on tietyin ehdoin (Mantila 1992, 153–199) siirtynyt edeltävän soinnillisen konsonantin eteen, ei aineistossa esiinny.

- (7) Ei niistä sinule kyllä **mithän** apua ole. (K, 76)
- (8) Sisko, mikset sie mejjän **mukhaan** tulisi? (K, 309)
- (9) Ja nyt sie jouvut siitä **maksamahan**. (H, 292)

h:n variaatio ei aineistossa noudata peräpohjalaismurteiden alaryhmäjakoja: esimerkiksi 9 Kemijärven murteistoon liitettyä vokaalienvälistä *h*-varianttia käyttää inarilainen Mirka ja esimerkit 7 ja 8 ovat molemmat *Kätilön* Lisset-hahmon repliikkejä. Kemin murteiden mukaiset muodot, kuten esimerkki 7, ovat teoksissa yleisimpiä ja siten *h*-muodoista tunnusmerkittöimpiä. Tornion murteiden mukaisia muotoja on koko aineistossa esimerkin 8 lisäksi vain muutamia, joten ne voivat selittyä sattumalla tai puheen luontaisen variaation (ks. Tiittula–Nuolijärvi 2013, 18) imitoinnilla. Kemijärven murteiden mukaisia muotoja on lukumäärällisesti enemmän, kaikkiaan 25 esiintymää. Määrää kuitenkin nostavat esimerkiksi romaanissa *Erään kissan tutkimuksia* toistuvat kalevalaisia runoja mukailevat loitsut:

- (10) Nouse, luontoin, lovesta, haon alta haltiani, syntyni syvästä maasta, isäni luonto, emäni luonto, päälle luontoni omani, **kaikehin** muien **luontohista**. Mie kutsun teiät, **muinahiset**, mie kutsun teiät tulevat. Pois ajakaa **katehiset**, hiiteen vihaveriset. (EKT, 182)

Esimerkin 10 kaltaisissa runomaisissa loitsuissa vokaalienvälinen *h* ei välttämättä toimi paikallisuuden indeksinä vaan tyylikeinona, vanhahtavaa tai ylättyyliä (ks. Koski 2002, 58) edustavana ”kalevalaisena *h*:na” (Wiik 2006, 97). Se esiintyy samanlaisessa tyyllisessä funktiossa muuallakin aineistossa yhteensä 14 kertaa: ”hiiet hirnui **kankahalla** ja lempo seiso i suon selällä” (EKT, 303), ”Täältä mie ku pöllö pesäkolostani **taivahan** ihmeitä tähyän” (PH, 231), ”tehähä lukot ja **lupahukset**” (ROP, 67).

Muotoryhmittäin tarkasteltuna *h*:ta esiintyy aineistossa useissa sellaisissa asemissa, joissa sitä on dialektologisesti todettu esiintyvän (ks. Mantila 1992, 4–6; Vaattovaara 2009, 156). Tällaisia asemia ovat muun muassa yksikön illatiivi (*Navethan*, *pithoon*), MA-infinitiivin illatiivi (*syömhän*, *kärsimähän*), *kAAn*-liitepartikkeli (*kukhan*, *mukhaan*), NUT-partisiipin vokaalivartaloiset muodot (*hukkunhet*, *olheet*) ja passiivin preesens ja imperfekti (*menhän*, *tulthin*). *h*-edustumien joukossa on kuitenkin myös epätyypillisiä tapauksia:

- (11) Meijän tehtävä on vain **authaa** niitä naisia. (K, 216)
- (12) Mene Rovaniemele, sielä net näitä päätöksiä **tekheet**. (K, 48)
- (13) **Tapethu** tai tapethan pian. (K, 119)

- (14) Hätätilanteessa vallitsee **jänkhän** laki. (H, 62)
- (15) Piä **perkhele** suus supusa tai met terotamma jalkasi ja iskemä suohon. (K, 251)

h:ta esiintyy aineistossa useaan otteeseen *a*-infinitiivin perusmuodossa (esimerkki 11) ja satunnaisemmin muissa muotoryhmissä, joissa piirrettä ei tyypillisesti tavata (esimerkit 12–15). Esimerkkejä yhdistää *h*:n sijainti *k*- tai *t*-klusiilin jälkeen. Peräpohjalaismurteiden imitaatioissa on yleistä, että *h* sijoitetaan näiden äänteiden jälkeisiin asemiin välittämättä muotoryhmistä (Vaattovaara 2009, 71–72). Myös peräpohjalaismurteiden puhujilla *h*:ta voi kuulla epätyypillisissä asemissa ns. hyperdialektaalisena esimerkiksi tietoisien tyyllitelyn tehtävissä (Mantila 1992, 91–92). Tällaisena voi tulkita ainakin esimerkin 14 repliikkiä ”jänkhän laista”. Epätyypillisissä asemissa esiintyvät *h*-tapaukset voivat aineistossa olla myös analogisesti muodostettuja.

Analogiatulkinnalle löytyy perusteita muistakin aineiston piirteistä. Ensinnäkin peräpohjalaisissa murteissa esiintyvää monikon 3. persoonan imperfektin ja konditionaalin *t*-päätetä (Rapola 1969 [1947], 134) käytetään aineistossa myös preesensissä: ”viisaat sannoot” (EKT, 272), ”korkiammat voimat ohjaileet” (H, 303). *Hitsaajassa* ja *Kättilössä* sama pääte esiintyy yksikön 3. persoonan imperfektissä: ”kotka sen veit” (K, 50), ”Ahku niille linnuille tekit” (H, 258). Toiseksi *Kättilössä* on käytetty *se*-pronominista vastinetta *set*: ”Ja jos **set** on Perkkeleestä, niin **set** kuoleepi omia aikojahan” (K, 95, 292), jollaista ei tiettävästi käytetä peräpohjalaisissa tai muissakaan suomen murteissa. Muoto on todennäköisesti muodostettu pronominien *met*, *tet*, *het* ja *net* mallin mukaan. Kolmantena esimerkkinä lyhentyneitä geminaattanasaleja ja -likvidoja ei aineistossa esiinny ainoastaan pitkän painollisen vokaalin ja diftongin sekä painottoman vokaalin jälkeen, vaan myös lyhyen pääpainollisen tavun jäljessä: *kylä* ’kylä’, *sula* ’sulla’, *silä* ’sillä’. Martti Rapola (1966, 273–277) toteaa tällaisten muotojen olevan yleensä analogisia.

Ketun henkilöhahmot varioivat puhettaan, kuten jo esimerkit 7 ja 8 edellä näyttävät. Sama hahmo saattaa vaihdella kielenpiirteen peräpohjalaisten varianttien (esimerkkien 7 ja 8 *mithän*- ja *mukhaan*-varianttien lisäksi esimerkki 16), peräpohjalaisen ja yleiskielisen variantin (esimerkit 17 ja 18) tai peräpohjalaisen, puhekielisen ja yleiskielisen variantin välillä (esimerkit 19, 20 ja 21):

- (16) Saatana kun ei näje **mithän**. Sieki perkele värisokia sakemani, sinusta **mithään** hyötyjä ole. (K, 114)
- (17) Mirka Autin antamat todisteet oli kuitenkin sen verran varmoja, että met **pidimmä** siitä lähtien asiaa jo salettina. (H, 130)
- (18) **Pidimme** oman hiljaisen hetken, vaihteen likka oli kostein silmin. (H, 129)
- (19) Ja sitten on tämä kläppein ristiretki, lasten reissu ko ei muita enää ollu. **Olit** noi nulukit, joile osale annettiin pyssy ja osale ei. (EKT, 279)
- (20) Ne **oli** koukanneet vähän ylemmäs ja niile oli käsketty mottia sakemannile tehä – –. (EKT, 279)

- (21) Ne **olivat** nälissään naisesta, ja vihassa kylmälle ja kaikelle kurjalle ja itselleen. – – Niitä oli monta, ja elukoiksi ne **olivat** muuttuneet itsekin. (EKT, 90)

Vaihtelua voi esiintyä jopa yhden repliikin sisällä, kuten esimerkissä 16. Koska variaatio on puhutussa kielessä luontaista, luo kirjailija sillä kirjoitettuun kieleen aidon puheen vaikutelmaa (Tiittula–Nuolijärvi 2013, 18). Myös konteksti voi vaikuttaa variantin valintaan: esimerkeissä 18 ja 21 yleiskielistä varianttia käytetään, kun puheenaihe (esimerkissä 18 Estonian uppoaminen, esimerkissä 21 hyväksikäyttö) on vakava. Murretta on vanhastaan käytetty kaunokirjallisuudessa huumorin ja viihteellisuuden keinona (Makkonen–Craig–Vaattovaara 2007, 405), joten yleiskielisen variantin valitseminen voi olla kirjailijan pyrkimys estää humoristisuuden miellelyhtymän syntymistä arkojen aiheiden käsittelyn yhteydessä. Toisaalta murteen kirjallisen käytön kontekstit ovat murrebuumin myötä laajentuneet (mts. 402–403; Koski 2002, 53), ja aineistossakin murretta käytetään myös vakavissa aiheissa, kuten esimerkissä 19 sodan kuvauksessa. Selitys yleiskielisten varianttien käyttämiselle voi olla niinkin yksinkertainen kuin se, että ne helpottavat tekstin ymmärtämistä ja vähentävät murteen ylikäyttöä, joka voi olla vieraannuttavaa murretta tuntevillekin lukijoille (Page 1988 [1973], 68; Makkonen–Craig–Vaattovaara 2007, 407).

Peräpohjalaismurteisiin liitetyt piirteet luovat Ketun tuotantoon vaikutelmaa pohjoisesta puheesta. Alueen alamurreryhmien välille ei tehdä eroa, vaan teoksissa käytetään piirteitä eri alamurteista: murre näyttyy yhtenä pohjoisena puheena, jolla asettaudutaan etelän vastakohdaksi (ks. Ridanpää 2005, 219; Allen ym. 1998, 82). Kuten edellä on käynyt ilmi, teoksissa esiintyy sellaisiakin muotoja, joita peräpohjalaisissa murteissa ei tyypillisesti tavata mutta jotka peilaavat peräpohjalaisuuksien antamia malleja. Murteen käytössä tehdyt ratkaisut vahvistavat kuvaa pohjoisesta hämärärajaisena, tarkkaa määrittelyä kaihtavana paikkana (ks. Ridanpää 2005, 105, 114), jonka kuvaamisessa mielikuvat nousevat yksityiskohtia tärkeämpään rooliin.

4.4 Muut murrepiirteet

Ketun teoksissa hyödynnetään pohjoisen puheen kuvauksessa myös muita kuin peräpohjalaisia murrepiirteitä. Aineistossa esiintyy esimerkiksi 18 yleiskielen *ts:n ht*-vastinetta (esim. *kuhtua* 'kutsua', *mainihtin* 'mainitsin'), 10 NUT-partisiipin (*n*)*nA*-essiivipartisiippiä (*ollunna* 'ollut', *tehnyynnä* 'tehnyt'), 3 diftongin reduktiotapausta (*koera* 'koira', *voe voe* 'voi voi'), peräpohjalaismurteille vieraita pronominivariantteja (esim. *miun* 'minun', *työ* 'te') ja muita yhden tai kaksi esiintymää saavia piirteitä, kuten *mennä*-verbin kirjoitusmuoto *sinne män*, *nk*-yhtymän astevaihteluton muoto *puolikenkät* ja verbin yksikön 3. persoonan labiaalistunut verbimuoto *Mikä haisoo?*. Useaa piirteistä tavataan suomen itäisissä murteissa, mutta piirrekohtainen levikki vaihtelee (ks. levikeistä tarkemmin esim. Kettunen 1940, kartat 8, 29, 51, 113, 142, 158, 159; Mielikäinen 1991, 54–55). Piirteitä on aineistossa peräpohjalaismurteisia piirteitä vähemmän, esimerkiksi *ts:n ht*-vastineita 18 ja peräpohjalaismurteissa tavattavia *tt*-vastineita 125. Pieni lukumäärä ei kuitenkaan tee

piirteistä vähäpätöisiä: kontekstistaan erottuvina ne voivat hahmottaa tunnusmerkkiseksi ja siten jotakin tiettyä funktiota toimittaviksi (ks. Lappalainen 2004, 339).

Edellä alaluvussa 4.3 esittelen aineistossa esiintyvää vaihtelua kielenpiirteiden peräpohjalaisten, puhekielisten ja yleiskielisten varianttien välillä. Variaatio ulottuu myös muihin murrevariantteihin:

(22) **Älä** välitä, Villilintu. *Sua* sisko vaivaa verenvähyys. Kun päästään täältä, lämmitän savusaunan koivuhaloilla ja laitan *sulle* yrteistä hauteet. (YP, 49)

(23) **Elä** välitä. Ei narttu kiimaansa voi valita. (YP, 204)

Molemmissa esimerkeissä *Yöperhosen* Elena-henkilöhahmo puhuu romaanin Irga-henkilöhahmolle. Esimerkissä 22 käytetään yleiskielen ja suomen läntisten murteiden mukaista *älä*-käskymuotoa ja esimerkissä 23 sen lähinnä itäisissä murteissa tavattavaa *elä*-varianttia (ks. Rapola 1969 [1947], 76). *Elä*-variantti on 118 esiintymällä teoksissa laajimmin käytetty murrepiirre, jota ei dialektologisesti tavata peräpohjalaismurteissa. Osassa teoksista *elä* on *älä*-varianttia yleisempi: *Kättilössä elä* esiintyy 47 kertaa, *älä* 5 kertaa. Esimerkissä 23 *elä*-variantti tuo muuten yleiskieliseen repliikkiin puheenomaisuutta, joka esimerkissä 22 tulee ilmi pronomineista (*sua*, *sulla*). Aineistossa on tosin myös tapauksia, joissa *elä*-varianttia käytetään osana puhekielisyyksien sävyttämää repliikkiä ("Elä kehtaa. Sinnuu se kahtoo." K, 45) ja *älä*-varianttia muiden yleiskielisyyksien yhteydessä ("Älä jätä minua tuon miehen kanssa. Meidän piti aloittaa yhdessä!" YP, 267). *Elä*-variantin funktio ei siis yksiselitteisesti ole puhekielisyyden luominen yleiskieliseen repliikkiin. Se voi kantaa mukanaan myös esimerkiksi itämurteisiin liitettyjä sosiaalisia merkityksiä, kuten lupsakkuutta, leppoisuutta tai iloisuutta (ks. Mielikäinen–Palander 2002, 103). Käyttämällä piirreitä näiden mielikuvien välittämiseen Kettu osallistuu sen indeksisen kentän muokkaamiseen.

Murresanat ovat tyypillinen tapa tuoda puheen vaikutelmaa murrekirjallisuuteen (Makkonen–Craig–Vaattovaara 2007, 407). Peräpohjalaisten murresanojen ohella aineistossa käytetään muihin murreryhmiin liitettyjä sanoja tai sanojen kirjoitusmuotoja. Useammin kuin kerran esiintyvät esimerkiksi *immeinen* 'ihminen' (35 esiintymää), *kyä* 'kyllä' (21), *kotio* 'kotiin' (11), *mihkä*, *mihkään* 'mihin, mihinkään' (10), *kekä* 'kuka' (5), *notta* 'niin jotta' (5), *par(r)ee* 'parempi' (5) ja *kekkeruusi* 'hienostelija, tyhjäntoimittaja' (4) (ks. Rapola 1969 [1947], 74; SMS, s. v. *ihminen*, *jotta*, *kekkeruusi*, *kekä*, *kotio*, *kyllä*, *missä*, *missään*). Sanojen levikki vaihtelee hämäläismurteista savolais- ja kaakkoismurteisiin. Niiden käyttö voi tuoda teoksiin puheenomaisuutta tai välittää yllä käsitellyn *elä*-variantin tavoin yksittäisiin murrepiirteisiin sidottuja sosiaalisia merkityksiä. Aineistossa on myös Ketun itse keksimiä sanoja, joille ei suoraan löydy vastineita murteista, kuten *jeerakka* ("Kyllähän sinä ymmärrät että ne puheet Rasputinista on jeerakkaa?" PH, 200), *lynkeä* ("Viime yönä lankesin lynkeään loveen" YP, 246), *rymykettana* ("Pesee värkkinsä nyt vain, rymykettana" YP, 147) ja *nyyrittää* ("Mutta tyär senko nyyritti" EKT, 291). Vieraiden murreilmausten ja sanojen käyttö voi kaunokirjallisuudessa toimia keinona etäännyttää lukijaa ja korostaa pohjoisen myyttisyyttä (Ridanpää 2005, 141–142, 302; ks. myös Leech–Short 2007 [1981], 136), jolloin se, että Kettu käyttää niin peräpohjalaisia, muista murteista

lainattuja kuin itse keksimiäänkin sanoja, voi tuoda myyttisyyden vaikutelmaa monenlaisten lukijoiden saataville.

Muiden kuin peräpohjalaismurteisten äänne-, muoto- ja sanastopiirteiden käytölle voi etsiä syitä aineiston pohjoisen määritelmästä. Kuten luvussa 3 tuli esille, teoksissa *Surujenkerääjä* ja *Erään kissan tutkimuksia* esiintyvä Saari tai Perukka, jonka kuvataan sijaitsevan ”kaukana Pohjoisessa” (EKT, 57), paikantuu Kainuuseen Kuhmon lähelle. Dialektologisesti alueella puhutaan savolaismurteisiin luettavia Kainuun murteita. Aila Mielikäisen ja Marjatta Palanderin (2014, 62) mukaan ei ole tavatonta, että kielenkäyttäjät käyttävät nimityksiä *Pohjois-Suomen murre*, *pohjoismurteet* ja *pohjoisen murre* peräpohjalaismurteiden lisäksi Kainuun murteista. Pohjoisuuden määritelmä ei siis Ketun teoksissa tai kaikkien kielenkäyttäjien näkemyksissä vastaa dialektologisia murrealueiden rajoja. Kuva pohjoisuudesta voi luoda myös muilla kuin peräpohjalaisilla piirteillä, Kuhmon osalta etenkin itämurteellisuuksilla. Keskeistä on erottuminen etelästä (ks. Ridanpää 2005, 219).

Kaunokirjallisuudessa käytetyn murteen ei tarvitse olla kaikilta yksityiskohdiltaan dialektologisesti täsmällistä ollakseen uskottavaa, vaan kirjailija voi valita teoksiinsa tarkoituspärisin sopivat kielenpiirteet (Kalliokoski 1998, 192–193; Leech–Short 2007 [1981], 121). Näin kirjailija hyödyntää piirteitä kielellisinä resursseina, esimerkiksi tyylikeinona tai sosiaalisten merkitysten indikoimiseen, ja osallistuu samalla piirteiden indeksisten kenttien muokkaamiseen. Ketun voi piirteiden yhdistelyllä ajatella tuottavan teoksiinsa uutta kielen rekisteriä (Tammilehto 2023, 526). Sisällyttäessään Kuhmon osaksi pohjoista Kettu liittyy uusia ominaisuuksia myös pohjoisuuden määritelmään (ks. myös Ridanpää 2005, 116) ja rakentaa siten omanlaistaan konstruktiota sekä pohjoisesta murteesta että pohjoisesta paikkana.

5 Lopuksi

Olen tässä artikkelissa tarkastellut Katja Ketun tuotannossa käytettyä murretta tavoitteenani selvittää, millaisia ratkaisuja Kettu on teoksissaan murteen käytön suhteen tehnyt ja miten ratkaisut luovat teoksiin pohjoisen tuntua. Aineistosta on tunnistettavissa erilaisia tapoja kuvata pohjoista puhetta: teoksissa käytetään yleisiä ja laajalevikkisiä puhekielisyyksiä (esim. inkongruentit verbimuodot, NUT-partisiipin loppu-*t:n* kato), peräpohjalaismurteissa ja niiden eri alamurteissa eri tavoin esiintyviä murrepiirteitä (esim. yleiskielen *ts:n* vastine *tt*, jälkitavujen *h*) sekä piirteitä, joita tavataan muissa suomen murteissa (esim. yleiskielen *ts:n* vastine *ht*). Lisäksi mukana on Ketun itse keksimiä sanoja sekä piirteitä, joita ei sellaisenaan tyypillisesti esiinny peräpohjalaisissa murteissa, mutta jotka mukailevat niiden antamia malleja (esim. *set* ’se’, *se olit* ’se oli’, hyperdialektaalisesti käytetty jälkitavujen *h*). Piirteiden käytössä on variaatiota teosten välillä ja sisällä, jopa saman henkilöhahmon repliikeissä.

Kaunokirjallisen puheen variaatiolla voi olla useita funktioita. Murrepiirteet eivät kerro ainoastaan teosten hahmojen alueellisesta taustasta tai yksilöllisestä puhetavasta

(ks. Page 1988 [1973], 56), vaan piirteet voivat esimerkiksi keventää vakavaa aihetta tai toimia tyyllillisissä funktioissa. Kettu yhdistelee eri varieteettien piirteitä pohjoisen puheen kuvaamiseen ja käyttää siten kielenpiirteitä resursseina: alueellisten merkitysten ohella tai sijaan käytössä ovat (tietoisesti tai tiedostamatta) piirteisiin assosioitunut sosiaaliset merkitykset. Piirteet voivat sosiaalisina indekseinä viestiä esimerkiksi leppoisuutta tai vanhanaikaisuutta. Sosiaalinen indeksisyys voi selittää, miksi aineiston pohjoiset hahmot käyttävät itäsuomalaisia piirteitä tai pohjoisamerikkalaiset peräpohjalaisia.

Pohjoisen kirjallisuuden kiinnostavuuden kriteerinä on voitu pitää sen realistisuuden tuntua (Ridanpää 2005, 144). Kaunokirjallisuudessa myös murteelta saatetaan vaatia konventioihin nojaavaa autenttisuutta (Tammilehto 2023). Murre toimii yhteistyössä pohjoiseen liitettyjen paikan mielikuvien kanssa: eteläisessä Suomessa asuvat kielenkäyttäjät ovat kansanlingvistisissä tutkimuksissa kuvanneet pohjoisen murretta muun muassa alkukantaiseksi ja vanhanaikaiseksi (Mielikäinen–Palander 2014, 95, 109), ja alueena pohjoista määrittelevät stereotyyppisesti perifeerisyys, primitiivisyys ja myyttisyys (Keskitalo–Foley 2006, 132–133, 136). Ketun kuvauksessa pohjoisesta murteesta on mukana riittävästi peräpohjalaismurteelle tyypillisiä piirteitä, jotta pohjoisen tuntu syntyy. Piirteitä käytetään kuitenkin osittain konventioita rikkovalla tavalla, mikä hämärtää murre-rajvoja ja voi korostaa pohjoisen mystisyyttä (ks. Ridanpää 2005, 105). Samalla korostuu jälkistrukturalistiseen maantieteelliseen ajatteluun nojaava käsitys paikoista ja murteista sosiaalisina konstruktioina – molempien rajat ovat sopimusten, ideologisen ajattelun ja jatkuvan neuvottelun alaisia (Allen ym. 1998, 138; Paasi 2002, 808; Johnstone 2004; 2011; Kymäläinen 2006, 205).

Tutkimus keskittyy yhden kirjailijan tuotantoon ja äänne-, muoto- ja sanastopiirteiden laadulliseen analyysiin. Tutkimusasetelman puitteissa ei ole ollut mahdollista tarkastella esimerkiksi piirteiden tarkempaa frekvenssiä, lauserakenteita, kertojan äänen vaikutusta teosten murteen käytön tapoihin tai yksittäisten kielenpiirteiden yksityiskohtaista variaatiota ja sosiaalista indeksisyyttä. Sosiaalista indeksisyyttä ja teosten kautta välittyviä mielikuvia olisi hyödyllistä tutkia myös kielenkäyttäjien näkökulmasta esimerkiksi selvittäen, miten mielikuvat teosten lukemisen aikana rakentuvat. Tutkimus kuitenkin tukee ajatusta kirjallisuuden, kielen ja tilallisuuden yhteen kietoutuneisuudesta: kirjallisuus osallistuu murteesta, kielenkäyttäjistä ja paikoista esitettyjen käsitysten uusintamiseen (Ridanpää 2011, 357; Mielikäinen–Palander 2014, 80). Ketun teoksissa tämä näkyy etenkin rajojen hämärtämisellä. Murrerajojen ylittäminen ja pohjoisen rajojen häilyvyys kytkeytyvät teosten tematiikkaan, jota esimerkiksi romaanissa *Erään kissan tutkimuksia* (62) kuvataan: ”Raja yöpuolisten ja päivän olentojen välillä häilyy, ihmisten ja valtioiden, menneen ja nykyhetken, villin ja kesyn rajat häilyvät ja lepattavat.” Rajojen hämärtämisellä Katja Ketun teokset voivat vaikuttaa lukijoiden näkemyksiin siitä, mitkä ovat pohjoisen murteelle tyypillisiä kielenpiirteitä, millaisia ominaisuuksia murteenpuhujiin liittyy sekä missä ja millainen pohjoinen paikkana on.

Lähteet

Aineistolähteet

- KETTU, KATJA 2005: *Surujenkerääjä*. WSOY, Helsinki. 265 s.
 ——— 2008: *Hitsaaja*. WSOY, Helsinki. 349 s.
 ——— 2011: *Kättilö*. WSOY, Helsinki. 348 s.
 ——— 2013: *Piippuhylly*. WSOY, Helsinki. 236 s.
 ——— 2015: *Yöperhonen*. WSOY, Helsinki. 326 s.
 ——— 2018: *Rose on poissa*. WSOY, Helsinki. 284 s.
 ——— 2023: *Erään kissan tutkimuksia*. Otava, Helsinki. 335 s.

Muut lähteet

- ALLEN, JOHN – CHARLESWORTH, JULIE – COCHRANE, ALLAN – COURT, GILL – HENRY, NICK – MASSEY, DOREEN – SARRE, PHIL 1998: *Rethinking the region. Spaces of neo-liberalism*. Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9780203007501>
- CRESSWELL, TIM 2014: *Place. An introduction*. 2. painos. John Wiley & Sons, Incorporated, Hoboken.
- ECKERT, PENELOPE 2008: Variation and the indexical field. *Journal of Sociolinguistics* 12 (4), 453–476. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2008.00374.x>
- 2012: Three ways of variation study. The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. *Annual Review of Anthropology* 41 (1), 87–100. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092611-145828>
- HAAKANA, MARKKU 2013: Dialogin yksityiskohdista kokonaisuuteen. Erään novellin analyysi. AINO KOIVISTO ja ELISE NYKÄNEN (toim.): *Dialogi kaunokirjallisuudessa*, 125–152. Tietolipas 242. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HAARNI, TUUKKA – KARVINEN, MARKO – KOSKELA, HILLE – TANI, SIRPA 1997: Johdatus nykymaantieteeseen. TUUKKA HAARNI, MARKO KARVINEN, HILLE KOSKELA ja SIRPA TANI (toim.): *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*, 9–34. Vastapaino, Tampere.
- HALONEN, MIIA – NYSTRÖM, SAMU – PAUNONEN, HEIKKI – VAATTOVAARA, JOHANNA 2020: *Stadin syntinen s*. Art House, Helsinki.
- HONKALAMPI, ANNI 2017: *Vapauttava taikapiiri. Kuolleen Miehen vuono heterotopiana Katja Ketun romaani*ssa Kättilö. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- JOHNSTONE, BARBARA 2004: Place, globalization, and linguistic variation. CARMEN FOUGHT (toim.): *Sociolinguistic variation. Critical reflections*, 65–83. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195170399.003.0005>
- 2011: Language and place. RAJEND MESTHRIE (toim.): *The Cambridge handbook of sociolinguistics*, 203–217. Cambridge University Press, New York. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511997068.017>
- 2016: Enregisterment. How linguistic items become linked with ways of speaking. *Language and Linguistics Compass* 10, 632–643. <https://doi.org/10.1111/lnc3.12210>
- JUHONEN, MILLA 2021: Komisario Palmu -romaanien paikannimistö ja realistinen Helsinki-kuva. *Virittäjä* 125 (4), 584–593. <https://doi.org/10.23982/vir.111970>
- JYTIÄ, RIITTA 2022: *Traumaattinen muisti nykyproosassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1485. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://doi.org/10.21435/skst.1485>
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1998: Hjalmar Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio. LEA LAITINEN ja LEA ROJOLA (toim.): *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta*, 184–215. Tietolipas 160. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2021: Havaintoja kaunokirjallisuuden kielen tutkimuksen asemasta Virittäjän sivuilla viime vuosisadalla. *Virittäjä* 125 (4), 572–584. <https://doi.org/10.23982/vir.103331>
- KANTO, KATI 2022: *Pohjoisen nuorten tilat ja paikat Anna-Liisa Haakanan 1980-luvun nuortenkir-*

- joissa. Acta Universitatis Ouluensis. B, Humaniora 193. Oulun yliopisto, Oulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:9789526232270>
- KESKIMAA, SARI 2013: Murteenkäytön funktiot parisuhteen kuvauksessa Kalle Päättalon Iijoki-sarjassa. *Virittäjä*, 117 (4), 494–523.
- KESKITALO-FOLEY SEIJA 2006: Kolme näkökulmaa Lapin paikkana kokemiseen. SEPPÖ KNUUTTILA, PEKKA LAAKSONEN ja ULLA PIELA (toim.): *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*, 129–146. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KETTU, KATJA – KOUTANIEMI, MEERI – SEPPÄLÄ, MARIA 2016: *Fintiaani mailla*. WSOY, Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 188. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KOHO, SATU 2014: ”Ilma on kohmeista hiliä” Paikan kokemista ja tunteiden tiloja Katja Ketun *Kättilössä*. SATU KOHO, JYRKI KORPUA, SALLA RAHIKKALA ja KASIMIR SANDBACKA (toim.): *Mahdollinen kirja. Kulttuurintutkimuksen 15. seminaari ”Mahdolliset maailmat” Oulun yliopistossa syksyllä 2012*, 98–125. Oulun yliopisto, Oulu.
- KONTIO, RIITTA 2003: Teemoja ja tendenssejä pohjoisessa kirjallisuudessa. ILMO MASSA ja HANNA SNELLMAN (toim.): *Lappi. Maa, kansat, kulttuurit*, 203–227. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 924. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa. ILONA HERLIN, JYRKI KALLIOKOSKI, LARI KOTILAINEN ja TIINA ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ (toim.): *Äidinkielen merkitykset*, 49–74. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 869. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KYMÄLÄINEN, PÄIVI 2006: Paikan ajattelun haasteita. SEPPÖ KNUUTTILA, PEKKA LAAKSONEN ja ULLA PIELA (toim.): *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*, 203–217. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KYTTÄLÄ, HELENA 2018: ”Ilman niitä jäisi jäljelle vain huuto”. *Paikka, tila ja niiden merkitykset Katja Ketun romaanissa Surujenkerääjä*. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 964. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LEECH, GEOFFREY – SHORT, MICK 2007 [1981]: *Style in fiction. A linguistic introduction to English fictional prose*. 2. painos. Pearson Longman, Harlow.
- LEHTONEN, HEINI 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisisessä Helsingissä*. Helsingin yliopisto, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7>
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA – VAATTOVAARA, JOHANNA 2007: Murteiden uusi nousu. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia II. Kääntäminen kulttuurisena instituutiona*, 401–411. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1112. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- MANTILA, HARRI 1992: *Ei tääläkhän senthän johkaishen sanhan hootakhan panna. Jälkitavujen vokaa-lienvälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 572. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1993: Miten äänne muutoksen eteneminen näkyy kaunokirjallisuuden kielessä? *Virittäjä* 97 (4), 564–577.
- 2000: Lapin rajat ja murrerajat. *Virittäjä* 103 (2), 188–202.
- 2004: Murre ja identiteetti. *Virittäjä* 108 (3), 322–346.
- MIS = *Meänkielen iso sanakirja III*. O–R. Vastaava toimittaja BENGT POHJANEN. Barents Publisher, Överkalix 2016.
- MIELIKÄINEN, AILA 1991: *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 36. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisen murreasenteista. *Sananjalka* 44, 86–109. <https://doi.org/10.30673/sja.86635>
- 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Suomi 203. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- NYKÄNEN, ELISE – KOIVISTO, AINO 2013: *Näkökulmia kaunokirjalliseen dialogiin*. AINO KOIVISTO ja

- ELISE NYKÄNEN (toim.): *Dialogi kaunokirjallisuudessa*, 9–56. Tietolipas 242. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PAASI, ANSSI 1986: *Neljä maakuntaa. Maantieteellinen tutkimus aluetietoisuuden kehittämisestä*. Joensuu yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 8. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- 2002: Place and region. Regional worlds and words. *Progress in Human Geography* 26 (6), 802–811. <https://doi.org/10.1191/0309132502ph404pr>
- PAGE, NORMAN 1988 [1973]: *Speech in the English novel*. 2. painos. Palgrave Macmillan, London.
- PALANDER, MARJATTA 1987: *Suomen itämurteiden erikoisgemmaatio*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 455. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Suomi 200. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PIIKKILÄ, TUULA 2001: Keskustelua ajassa. Dialogisuuden ulottuvuudet Minna Canthin Salakarissa. PÄIVI LAPPALAINEN, HEIDI GRÖNSTRAND ja KATI LAUNIS (toim.): *Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*, 159–193. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 838. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PIIPPO, IRINA – VAATTOVAARA, JOHANNA – VOUTILAINEN, EERO 2016: *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat*. Art House, Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 283. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1969 [1947]: *Johdatus suomen murteisiin*. Kolmas painos. Tietolipas 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- RELPH, EDWARD 2008 [1976]: *Place and placelessness*. Pion Limited, London.
- RIDANPÄÄ, JUHA 2005: Kuvitteellinen pohjoinen. Maantiede, kirjallisuus ja postkoloniaalinen kritiikki. *Nordia Geographical Publications* 34 (2). Pohjois-Suomen maantieteellinen seura ja Oulun yliopiston maantieteen laitos, Oulu.
- 2011: Kirjallinen paikka ja yhteiskunta. VOITTO RUOHONEN, ERKKI SEVÄNEN ja RISTO TURUNEN (toim.): *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa*, 337–362. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1346. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language and Communication* 23, 193–229. [https://doi.org/10.1016/S0271-5309\(03\)00013-2](https://doi.org/10.1016/S0271-5309(03)00013-2)
- SES = *Suomen etymologinen sanakirja*. 2022. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Verkkojulkaisu HTML. URN:NBN:fi:kotus-202259, ISSN 2323-3370. Saatavissa <https://kaino.kotus.fi/ses/> [päivitetty 5.12.2023, viitattu 10.1.2024].
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. 2012. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Verkkojulkaisu HTML. URN:NBN:fi:kotus-201110, ISSN 2323-3370. Saatavissa <http://kaino.kotus.fi/sms> [päivitetty 7.6.2023, viitattu 22.11.2023].
- TAMMILEHTO, LAURA 2023: Murteen koettu autenttisuus kaunokirjallisuudessa. *Virittäjä* 127 (4), 508–533. <https://doi.org/10.23982/vir.126218>
- TIITTULA, LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2013: *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1401. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- TUAN, YI-FU 1977: *Space and place. The perspective of experience*. Edward Arnold (Publishers) Limited, London.
- 2004: Sense of place. Its relationship to self and time. TOM MELS (toim.): *Reanimating places. A geography of rhythms*, 45–55. Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9781315245218>
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1224. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- VIERTOLA, MARI 2012: *Kotimaisia nykykertoja* 9. BTJ Finland Oy, Helsinki.
- WIİK, KALEVI 2006: *Suomen murteiden kartasto. A Murreilmiöiden levikkejä. B Murrealueita ja -rajoja*. Turku.

LAURA TAMMILEHTO: *Dialect and the sense of place in the literary works of Katja Kettu*

This article discusses the use of dialect and the sense of place in the literary works of Katja Kettu. The Finnish north and its various borders are present in Kettu's works both thematically and linguistically, for example in how the Finnish north is differentiated from the Finnish south and how the sense of the north is partly created by blurring dialectological borders. The article examines Kettu's use of language features, their variation, and their role in constructing the sense of the Finnish north as a place.

The research material consists of seven literary works by Kettu: *Surujenkerääjä* (2005), *Hitsaaja* (2008), *Kättilö* (2011), *Piippuhylly* (2013), *Yöperhonen* (2015), *Rose on poissa* (2018), and *Erään kissan tutkimuksia* (2023). The material is examined by means of sociolinguistic variation research and with the concept of social indexicality. In addition, the concepts of place and sense of place, from the perspective of humanistic geography, are applied in the analysis.

The study indicates that the sense of the Finnish north is created in the material not only by dialectic features found in northern Finnish dialects (e.g. *h* in non-initial syllables), but also with colloquial features (e.g. participle *ollu* 'ollut'; a past form of 'to be') and those from other Finnish dialects (e.g. the *ht* variant of the standard Finnish *ts*). Furthermore, Kettu uses invented words and analogously formed features that resemble northern Finnish features (e.g. the pronoun *set* 'se'; 'it' and colloquially 'he/she'). No distinction is made between the different dialect groups of the northern Finnish dialects. Variation is found between and within the works, and also inside the lines of one character.

By combining features from different varieties, Kettu uses language features as resources. These features do not convey solely regional meanings: they can be used as social indexes to indicate, for example, joviality, old-fashionedness, or provinciality. Partly blurring dialectic borders, Kettu creates her own construction of the northern dialect and thus of the Finnish north as a place. The sense of the Finnish north is connected to the use of dialect and the themes of borders and their blurring, recognisable throughout the author's output. Kettu includes new features in the depiction of northern Finnish speech. Her works can influence readers' perceptions of the northern dialect, its speakers, and the Finnish north as a place.

Laura Tammilehto
laura.tammilehto@tuni.fi
Suomen kieli, Tampereen yliopisto